

Ενότητα 2η: Η γέννηση του Φασισμού

Σπύρος Μαρκέτος, Επίκουρος Καθηγητής
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Περιεχόμενα ενότητας

1. Ταξινόμηση του φασισμού
2. Η γέννηση του φασισμού
3. «Εικόνες» του φασισμού

Σκοποί ενότητας

- Να εξεταστεί η σχέση του φασισμού με την ιδεολογία γενικά και με τα ιδεολογικά ρεύματα.
- Περιγραφή των ιστορικών συνθηκών και της γέννησης του φασισμού.
- Να εξεταστούν κριτικά οι εικόνες που έχουμε για το φασισμό.

Περίληψη προηγούμενων

- Ο φασισμός είναι υποσύνολο της άκρας δεξιάς. Η βασική διαφορά του από την άκρα δεξιά και τους συντηρητικούς έγκειται στο ότι στοχεύει στην κινητοποίηση των μαζών.
- Ο ναζισμός είναι υποσύνολο του φασισμού.
- Ιστορικές καταβολές φασισμού:
 - 1η οργάνωση με φασιστικά χαρακτηριστικά : Κου Κλουξ Κλαν
 - διανοητικές προδιαθέσεις που δημιούργησαν τις δεξαμενές του φασισμού (δεν φτιάχτηκαν από τους φασίστες):
 - τέσσερις προκείμενες, δεν είναι όμως πάντοτε αναγκαίο να συνυπάρχουν: εθνικισμός, ρατσισμός, κοινωνικός δαρβινισμός, αντισημιτισμός
- Δεν είναι αυτονόητη η σύνδεση αντισημιτισμού και φασισμού.

Φασισμός και Θρησκεία

- Κάποιοι φασισμοί άντλησαν από τη θρησκευτική παράδοση των χωρών τους. Υπήρξαν αρκετά παραδείγματα, χωρίς αυτό να είναι χαρακτηριστικό όλων των φασισμών:
 - π.χ. το φασιστικό ρουμανικό κίνημα στο μεσοπόλεμο συνδέθηκε με την εκκλησία και είχε αναφορά σε θρησκευτικά σύμβολα: ονομαζόταν Λεγεώνα του Αρχάγγελου Μιχαήλ (συνδέεται με τη ρητορεία για τους Ρουμάνους ως απόγονους των αρχαίων Ρωμαίων).
- Αυτό συμβαίνει παρά το γεγονός ότι συχνά ο φασισμός έχει αντιθρησκευτικές συνδηλώσεις. Πριν κυβερνήσει ο Μουσολίνι δήλωνε άθεος, αλλά αμέσως μόλις κυβερνά προχωράει σε τεράστιες παραχωρήσεις στην Καθολική Εκκλησία. Σε αυτό το παράδειγμα φαίνεται ξανά η εργαλειακή χρήση των ιδεών από το φασισμό, που είναι μια μεγάλη διαφορά με τις υπόλοιπες ιδεολογίες. Στο φασισμό όποια ιδέα φέρνει υποστήριξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί.

Είναι ο φασισμός ιδεολογία;

- Ο Τζωρτζ Μως, φιλελεύθερος - συντηρητικός μελετητής του φασισμού τον χαρακτηρίζει «τυμβωρύχο ιδεών»: οικειοποιείται ιδέες που είναι διαδεδομένες στο περιβάλλον του και τις χρησιμοποιεί για όσο καιρό τον βολεύουν.
- Η αντιπαραβολή λόγων και πράξης είναι μεθοδολογία που πρέπει να ακολουθείται για τις πολιτικές ιδεολογίες, αλλά πολύ περισσότερο στο φασισμό. Παραδείγματα εργαλειακής χρήσης των ιδεών υπάρχουν και στη δράση της Χρυσής Αυγής στην Ελλάδα:
 1. Η απολογία Μπούκουρα στη Βουλή και η απάρνηση λόγων και έργων.
 2. Η υιοθέτηση ναζιστικών συμβόλων και του χαιρετισμού, που βαφτίζεται αρχαιοελληνικός.

Είναι ο φασισμός ιδεολογία; (2)

- Ο Χέιγουντ, στο βιβλίο του «Εισαγωγή στην πολιτική» ενέταξε το φασισμό στις ιδεολογίες. Επίσης, στις επονομαζόμενες φασιστικές σπουδές, υπάρχει η αντίληψη ότι ο φασισμός είναι ιδεολογία.
- Ο Πάξτον και άλλοι ισχυρίζονται ότι ο φασισμός δεν είναι ιδεολογία επειδή δεν μοιράζεται κοινά χαρακτηριστικά με τις υπόλοιπες ιδεολογίες.

Ταξινόμηση του φασισμού

- Παρά την εργαλειακή χρήση των ιδεών που κάνει, ο φασισμός ταξινομείται στην άκρα δεξιά.
- Οι λόγοι είναι ιστορικοί και όχι θεωρητικοί. Υπάρχουν παραδείγματα αριστερών κινημάτων που έγιναν φασιστικά (όπως του Μιλόσεβιτς ή στο Ισραήλ) που θα μπορούσαν να αναιρέσουν αυτή τη σχέση. Όμως ο φασισμός δεν μπορεί να τοποθετηθεί στην αριστερά.

Αριστερά και Δεξιά

- Νορμπέρτο Μπόμπιο (1909 – 2004), ομότιμος καθηγητής πολιτικής φιλοσοφίας του πανεπιστημίου του Τορίνο και ισόβιος γερουσιαστής της Ιταλικής Δημοκρατίας στο χώρο της Αριστεράς. Πήρε μέρος στην Αντίσταση εναντίον του φασισμού και φυλακίστηκε.
- Έγραψε μεταξύ άλλων το έργο «Δεξιά και Αριστερά», όπου αναζητεί τα κριτήρια διάκρισης αριστεράς και δεξιάς.
- Ο Μπόμπιο δίνει έναν ευρύ ορισμό της αριστεράς ως ο χώρος που αγωνίζεται για την ισότητα και την απελευθέρωση.
- Οι θετικές αξίες της συντηρητικής δεξιάς είναι διαφορετικές: ιεραρχία, εξουσία (διαχωρισμός σε εξουσιαστές και εξουσιαζόμενους), πατερναλισμός κτλ.
- Η Νέα Δεξιά προβάλλει περισσότερο την ελευθερία ως ανταγωνισμό.

Ταξινόμηση του φασισμού(2)

- Οι αντιλήψεις και πράξεις του φασισμού δεν μπορούν μέσα από αυτούς τους άξονες να συναντηθούν με την αριστερά, αλλά με τις αξίες της δεξιάς. Υπάρχουν ωστόσο νήματα που συνδέουν ιστορικά την αριστερά με το φασισμό, καθώς υπήρξε μεταστροφή με πρώτο το Μουσολίνι.
- Ο Ζιβ Στέρνελ, που εξετάζει το φασισμό από τη σκοπιά των ιδεών και όχι των πρακτικών, τον ορίζει ως παρανόηση του μαρξισμού.
- Κάθε φασιστικό κίνημα όμως έχει τα δικά του συνθήματα και ιδέες. Δεν υπάρχει μια ιδέα ή ένα σύνθημα που να συνδέει ή να καλύπτει όλα τα φασιστικά κινήματα.
- Το μερίδιο της ευθύνης της αριστεράς απέναντι στο φασισμό αφορά ότι δεν διέγινωσε και δεν αντιμετώπισε έγκαιρα το φασισμό. Υπάρχει διαφορετικού τύπου ευθύνη της δεξιάς. Ιστορικά, αλλά και στη σύγχρονη περίοδο υπάρχουν συγκλίνοντα συμφέροντα μεταξύ κράτους, ελίτ, κυβερνήσεων και φασιστών.

Η γέννηση του φασισμού

- Στις 24/3/1919 γεννιέται η λέξη «φασισμός» : ο Μπενίτο Μουσολίνι ιδρύει τα Fasci di combattimento («δέσμες μάχης»).
- Fasci: βασική εικόνα του ιταλικού φασισμού με καταβολές στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία: δεμάτι από βέργες που ήταν σύμβολο ενός Ρωμαίου αξιωματούχου. Ήταν σύμβολο της δημοκρατικής Ρώμης που τον είχε οικειοποιηθεί αρχικά η αριστερά: κάθε βέργα από μόνη της σπάει αλλά όλες μαζί όχι.
- Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα δημιουργούνται ομάδες αυτοάμυνας της αριστεράς, στα όρια της νομιμότητας, που χρησιμοποιούν τον όρο. Συχνά χρησιμοποιούνταν τόσο από την αριστερά όσο και από τους φασίστες, μέχρι την οριστική οικειοποίηση του όρου από τους φασίστες.
- Οι Fasci di combattimento ήταν αρχικά ομάδες κρούσης απέναντι στην αριστερά.

Η γέννηση του φασισμού(2)

- Ο Μουσολίνι προέρχεται από την αριστερά. Είχε συγκρουστεί και αποχωρήσει από το Σοσιαλιστικό Κόμμα με αφορμή την είσοδο της Ιταλίας στον Α΄ ΠΠ.
- Τα αντίπαλα στρατόπεδα στον Α΄ ΠΠ ήταν η συμμαχία των κεντρικών δυνάμεων (Γερμανία, Αυστροουγγαρία) εναντίον της Αντάντ (Γαλλία, Αγγλία, Ρωσία).
- Η Ιταλία υπαναχώρησε από τη συμμαχία των κεντρικών δυνάμεων λόγω υπολογισμών της ιταλικής άρχουσας τάξης που διαιρέθηκε σε τρεις μερίδες:
 - A) υπέρ Αντάντ λόγω αντικρουόμενων εθνικών βλέψεων με Αυστροουγγαρία.
 - B) υπέρ της συμμαχίας των κεντρικών δυνάμεων.
 - Γ) οπαδοί ουδετερότητας (πρόταση του Σοσιαλιστικού Κόμματος, των αναρχικών και μερίδας της αστικής τάξης).

Η γέννηση του φασισμού(3)

- Σε πολλές χώρες υπήρξε το ίδιο πρόβλημα σε σχέση με την επιλογή στρατοπέδου (Ελλάδα, Τουρκία, Βουλγαρία) , ενώ το ζήτημα της συμμετοχής στον πόλεμο δίχασε το διεθνές Κομμουνιστικό κίνημα.
- Υπάρχουν στοιχεία ότι ο Μουσολίνι είχε στρατολογηθεί από την τότε δημιουργημένη MI5 (αγγλικές μυστικές υπηρεσίες), η οποία προσπαθούσε να προσελκύσει χώρες στο πλευρό της Αντάντ.
- Τελικά η Ιταλία έλαβε μέρος στον πόλεμο μαζί με την Αντάντ. ο Μουσολίνι πολέμησε και παρότι μειοψήφησε είχε ακόμα ισχυρή επιρροή στο Σοσιαλιστικό Κόμμα.
- Ο φασισμός παίρνει τις οργανωτικές πρακτικές και τα συνθήματα της αριστεράς και τις στρέφει ενάντια στην αριστερά.

Μπενίτο Μουσολίνι

- Η καρικατούρα που έχει φτάσει σε εμάς μέσω των πομπωδών εκφράσεων του, της φάτσας του ή του ύψους του δεν έχει καμία σχέση με την εικόνα του εκείνη την εποχή.
- Ήταν πανέξυπνος, μορφωμένος, γνώριζε ξένες γλώσσες, διάβαζε φιλοσοφία. Είχε πολλές σχέσεις με γυναίκες και συνολικά ήταν αριβίστας, αδίστακτος.
- Ο Μουσολίνι και ο ιταλικός φασισμός στήθηκε στο μοντέλο του γαριβαλδισμού (Γκαριμπάλντι: επαναστάτης της αριστεράς που έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην ένωση της Ιταλίας). Βασίστηκε στο ατομικό πρότυπο του Γκαριμπάλντι και στο πολιτικό πρόταγμα του εθνικού ισχυρού ενιαίου ιταλικού κράτους.
- Στήθηκε τόσο απέναντι στην αριστερά, όσο και σε τοπικές ελίτ με αυτονομιστικές τάσεις. Ο Μουσολίνι υποστήριζε ότι ο ίδιος δεν είναι ούτε αριστερός, ούτε δεξιός.

Ο Μουσολίνι στην εξουσία

- Υπήρχε μια θεμελιώδης πολιτική σύγκρουση. Ένα μειοψηφικό μέρος της αριστεράς υποστήριζε την άνοδο της Ιταλίας ως έθνους, με το σκεπτικό ότι η αριστερά δεν μπορεί να κυριαρχήσει στη χώρα αν δεν πάρει με το μέρος της το στρατό και την αστυνομία, άρα αναγκαστικά οφείλει η αριστερά να μιλήσει για έθνος. Πάρα πολλοί αριστεροί που έβλεπαν την ευκαιρία να πάρουν την κυβέρνηση εγκατέλειπαν τη ρητορεία που αφορούσε τάξεις, αγρότες και στρέφονταν στην εθνική ρητορεία: «να βρει η Ιταλία μια θέση στον ήλιο», δηλαδή να βρει αποικίες. Όταν έγινε ο ιταλοοθωμανικός πόλεμος το 1911 η αριστερά εξαγοράστηκε με κάποιες παραχωρήσεις εκλογικού τύπου (δικαίωμα ψήφου στους φτωχούς) και μέρος της υποστήριξε τον πόλεμο.
- Ο Μουσολίνι πήρε την πρωθυπουργία την 28^η Οκτώβρη του 1922. Ουσιαστικά, ο βασιλιάς και ο πρωθυπουργός του παραχώρησαν χωρίς μάχη, παράνομα, την εξουσία αυτή. Σύντομα επιδίωξε την εξάπλωση της Ιταλίας και την αναδημιουργία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στη Μεσόγειο.

Μουσολίνι και Ελλάδα

- Η πρώτη κίνηση του Μουσολίνι, όταν πήρε την εξουσία, στην εξωτερική πολιτική ήταν να καταλάβει για μερικούς μήνες την Κέρκυρα, με αφορμή τη δολοφονία ενός Ιταλού συνταγματάρχη, ένα γεγονός που δεν αναφέρεται ποτέ στα σχολικά βιβλία της ιστορίας.
- Ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε πάρα πολύ καλές σχέσεις με το Μουσολίνι. Πολλά στελέχη, αλλά και ο τύπος των φιλελευθέρων, θαύμαζε το Μουσολίνι.
- Είναι χαρακτηριστικό για την αποδοχή του φασισμού ως ενός φυσιολογικού, αν όχι θετικού, φαινομένου, ένα άρθρο της εποχής στο περιοδικό η «Διάπλασις των παιδών» όπου περιγράφεται η επίσκεψη ενός σχολείου σε μια έκθεση, όπου μια μαθήτρια φιλάει την προτομή του Μουσολίνι [αναφέρεται στο «Πώς φίλησα το Μουσολίνι, τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού»].

Φασισμός και σεξουαλικότητα

- Το σεξ απίλ ήταν σημαντικό στοιχείο τόσο του Μουσολίνι όσο και του Χίτλερ. Ο Χίτλερ είχε σεξουαλικές διαστροφές, υπήρχαν αναφορές για ερωμένες του αυτοκτονούσαν.
- Η μονοσήμαντη σύνδεση του φασισμού με τη σεξουαλική καταπίεση ωστόσο είναι λανθασμένη. Στο βιβλίο «Sex after fascism» της Ντάγκμαρ Χερτζογκ ανατρέπεται η εικόνα της σεξουαλικής διαστροφής σαν καθοριστικού στοιχείου του φασισμού.
- Ο υπερτονισμός της σεξουαλικότητας υπάρχει σε ψυχολογικές θεωρίες του φασισμού, όπως του Βίλχελμ Ράιχ στη «Μαζική ψυχολογία του φασισμού». Ο Ράιχ στήριξε ολόκληρη θεωρία για τη σύνδεση φασισμού και σεξουαλικής καταπίεσης. Το πρόβλημα με τις ψυχολογικές θεωρήσεις του φασισμού είναι ότι δεν μπορεί να τεκμηριωθεί γιατί ο φασισμός δεν αναπτύχθηκε σε άλλες χώρες όπου υπήρχε αντίστοιχη σεξουαλική καταπίεση.
- Η επιστημονική προσέγγιση του φασισμού πρέπει να είναι πρωτίστως ιστορική και συγκριτική και όχι ψυχολογική ή ανθρωπολογική, χωρίς αυτές οι προσεγγίσεις να θεωρούνται ασήμαντες, αλλά ανολοκλήρωτες.

Φασισμός και σεξουαλικότητα(2)

- Στην ίδια κατεύθυνση ο ψυχαναλυτής ο Klaus Theweleit, στο δίτομο έργο «Male fantasies», μελετώντας σημειωματάρια από τα κατάλοιπα των πρωτοφασιστικών ταγμάτων θανάτου από το 1919 ως 1923 βρήκε ότι υπάρχει έντονο σαδομαζοχιστικό περιεχόμενο. Όμως μπορούν και απολύτως κανονικοί άνθρωποι να γίνουν ναζί και να κατευθύνουν το ναζισμό οπότε αυτές οι θεωρήσεις είναι περιοριστικές.
- Η Ντάγκμαρ Χερτζογκ υποστηρίζει ότι οι ναζί δεν ήταν πάντοτε σεξουαλικά διεστραμμένοι. Προϋπήρχε ένα κύμα σεξουαλικής απελευθέρωσης που αξιοποιήθηκε και εν μέρει προωθήθηκε από το ναζισμό, αν και επίσημα απαγορευόταν η ομοφυλοφιλία και η μίξη με εβραίους. Στάθηκε όμως απέναντι στην κυρίαρχη μονογαμία, κυρίως από τη σκοπιά των ανδρικών προνομίων, αλλά δεν είναι κάθε σύγκρουση με το συντηρητισμό προοδευτική.
- Ο ανθρωπολόγος Τζωρτζ Μως ασχολείται με το ομοερωτικό στοιχείο στο φασισμό.

«Εικόνες» του Φασισμού

- Οι λαϊκές εικόνες του φασισμού που αφορούν τη σεξουαλικότητά του είναι εν μέρει μόνο σωστές.
- Οι εικόνες που έχουμε για το φασισμό από ταινίες, τηλεόραση, διαδίκτυο αλλά και σχολικά βιβλία είναι συνήθως λάθος ή παραπλανητικές.

Φασισμός και Ναζισμός

- Μετά τον πόλεμο κατασκευάστηκε ένας μύθος υπεράσπισης του ιταλικού φασισμού, κυρίως δια μέσω της σύγκρισης με το ναζισμό. Υπάρχει μια έντεχνη προσπάθεια διαχωρισμού μεταξύ ιταλικού και γερμανικού φασισμού, με το χαρακτηρισμό του ιταλικού φασισμού ως πιο «μαλακού», γεγονός που δεν ισχύει.
 - Η γενοκτονία που εξόντωσε το 1/3 του πληθυσμού της Σλοβενίας έγινε από την Ιταλία.
 - Ο Μουσολίνι για να πάρει την εξουσία σκότωσε πολύ περισσότερους απ' ότι ο Χίτλερ.
 - Ακολούθησε ωμή πολιτική απέναντι στις αποικίες (βομβαρδισμοί με αέρια σε άμαχους πληθυσμούς).
 - Ισχύει ωστόσο ότι ο ιταλικός φασισμός δεν είχε έντονο φυλετικό ρατσισμό.

Μαρκ Μαζάουερ

- Μαρκ Μαζάουερ, φιλελεύθερος ιστορικός του 20^{ου} αιώνα.
- Στο βιβλίο του «Σκοτεινή Ήπειρος» αναφέρει: ο φασισμός, νέο πολιτικό φαινόμενο του 20^{ου} αιώνα, εφάρμοσε στην Ευρώπη αυτά που οι Ευρωπαίοι έκαναν στις αποικίες.

«Εικόνες» του φασισμού(2)

- Οι εικόνες για το φασισμό από τη μαζική κουλτούρα σχεδόν πάντα παρουσιάζουν αντεστραμμένη την εικόνα.
- Οι εικόνες σε ένα βαθμό αποκαλύπτουν την πραγματικότητα, αλλά σε ένα βαθμό τη συσκοτίζουν.
- Για παράδειγμα, η «πειθαρχημένη και αποτελεσματική» φασιστική διοίκηση είναι μύθος: ήταν τελείως αναποτελεσματική λόγω ακριβώς του αυταρχισμού της. Επίσης, δεν υπήρχαν μηχανισμοί ανοιχτής επίλυσης των διαφορών, κάτι που οδηγούσε σε δυσκολίες εντός του κόμματος και εσωτερικούς ανταγωνισμούς (κάτι που γίνεται και σήμερα στη Χρυσή Αυγή).

Βιβλιογραφία

1. Bobbio N. (2013) *Δεξιά και Αριστερά*, μτφρ. Ελεονώρα Ανδρεδάκη, Αθήνα: Πόλις.
2. Herzog D. (2007) *Sex after Fascism: Memory and Morality in Twentieth-Century Germany*, New Jersey: Princeton University Press.
3. Heywood A. (2011) *Εισαγωγή στην Πολιτική*, μτφρ. Γιώργος Καράμπελας, Αθήνα: Πόλις.
4. Kington T. 2009 *Recruited by MI5: the name's Mussolini. Benito Mussolini* The Guardian 13 Οκτωβρίου , διαθέσιμο μέσω <http://www.theguardian.com/world/2009/oct/13/benito-mussolini-recruited-mi5-italy>
5. Mazower M. (2011) *Σκοτεινή Ήπειρος : Ο Ευρωπαϊκός 20^{ος} αιώνας*, μτφρ. Κώστας Κουρεμένος, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Βιβλιογραφία (2)

6. Paxton R. (2006) *Η ανατομία του φασισμού*, μτφρ. Κατερίνα Χαλμούκου, Αθήνα: Κέδρος.
7. Reich W. (1975) *Η Μαζική Ψυχολογία του Φασισμού*, μτφρ. Ηρώ Λάμπρου, Αθήνα: Μπουκουμάνης.
8. Sternhell Z. (1995) *The Birth Of Fascist Ideology*, New Jersey: Princeton University Press.
9. Theweleit K. (1987) *Male Fantasies*, Theory and history of literature, vol. v. 22-23, vol. 1 & 2, University of Minnesota Press, Minneapolis.
10. Μαρκέτος Σ. (2006) *Πώς φίλησα τον Μουσολίνι! Τα πρώτα βήματα του ελληνικού φασισμού – τόμος 1*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σπύρος Μαρκέτος.
«Αντικοινοβουλευτισμός και δικτατορίες στην Ελλάδα. Η Διανοητική
Προϊστορία του Φασισμού». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από
τη δικτυακή διεύθυνση: http://opencourses.auth.gr/eclass_courses.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Παρόμοια Διανομή [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Τέλος Ενότητας

Επεξεργασία: Γιώργος Μαριάς
Θεσσαλονίκη, Εαρινό Εξάμηνο 2014

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

